

Емилия Гърнева

(София)

ОЗНАЧАВАНЕ, ДЕНОТАТ И РЕФЕРЕНТ В ДЪРЖАВНО-ПОЛИТИЧЕСКИЯ ДИСКУРС ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX В.

1. Увод

Процесът на създаването и утвърждаването на държавно-политическия дискурс (ДПД) през втората половина на XX в. в България се свързва с политическата система на управление, от една страна, и с необходимостта от език, който да "кове" в живота по "набелязан" начин принципите на нейната идеология.

Процесът на означаване чрез ДПД, както и денотатът и референтът му имат специфична характеристика и функция, разкриването на които представлява особен интерес за семиотиката, социолингвистиката, психолингвистиката, културологията, антропологията и др. До сега не е известно да са правени подобни изследвания от гл. т. на семиотиката на езика, докато семантичен, фразеологичен, стилистичен интерес проявяват учени като Л. Йорданова, Т. Слама-Казаку, М. Пешева и др.

2. Предмет

Предмет на предлаганото изследване е ДПД, установил се у нас от средата на XX в. и господствал близо 45 г.¹ Този дискурс се характеризира от т. нар. идеосинкретични конструкти (ИСК); те стоят в основата на функционалността му и обясняват мотивите за неговото раждане. Изследването е ориентирано към тези ИСК, дават се примери с тях и се мисли за тях при всеки опит за анализ на функциите на дискурса.

ИСК са думи или словосъчетания (фрази, изрази), които имат характер на **номинални и вербални втвърдявания**, станали средоточия

в речта на идеологическо съгъстяване, задължителни проходни места за голям брой синкретизирани (съвместени, обединени, съюзени, примирени) идеи. Такива ИСК са: *в името на народа, в името на България, в името на розовото бъдеще на децата ни, в името на утрешния ден, устремени към светлото бъдеще, към розовото бъдеще на комунизма, към сийните върхове на комунизма, развито социалистическо общество, реален социализъм, подход на социалистическия реализъм, на културния фронт, да посрещнем петилетката с нови социалистически завоевания, да изпълним и преизпълним петилетния план, бригада, бригадири, бригадирски труд* и др. под.

3. Цел

Разработката цели въз основа на приетите определения на понятията означаване денотат и референт, да се изясни семиотиката на ДПД чрез семиотичния анализ на характеризиращите го идеосинкретични конструкти (ИСК).

Анализът дава възможност за по-добро разбиране на дискурса не само на логико-семантично ниво, но и на концептуално и историческо, а така също и на когнитивно. Познанието за състоянието на езика ни в определен исторически момент от неговото развитие и от развитието на обществото ни е познание за определена действителност, за даден период от културно-историческия процес на обществените отношения.

Тъй като културно-историческото развитие на източноевропейските (социалистическите) страни бе поставено на една обща теоретична основа, то и езиковите промени еднакво отразиха всички новоизменения в живота на тези народи. Ето защо изследването на дискурсните промени от втората половина на XX в. в България представлява интерес за всички занимаващи се с източноевропейската езикова културна проблематика.

4. Означаване

Означаването чрез ДПД отразява знаковата функция на езика в социалистическото общество, който език бе създаден със специални идеологически цели и наложен от великите стратегии-творци на дискурса. Семиотичният процес на този дискурс, господстващ около 45 г., е характерен със свой вътрешен механизъм, който непрекъснато

“подлага на ревизия познанията ни за семантичния континуум на израза и съдържанието”². Това става на множество нива – семантично, интерпретативно, трансформационно, информативно, комуникативно, истинност/неистинност и т.н., но тук ще бъдат разгледани само някои от тях.

Ако приемем, че означаването е “съотнасяне на знака с мисловния еквивалент на обозначаваания обект”³, то тогава това “съотнасяне” и този “мисловен еквивалент” какви белези имат, които характеризират ДПД и трябва задълбочено да се анализират, за да бъде разбран семиозисът на този вид дискурс.

4.1. Първият характерен белег е, че процесът на “съотнасяне” на езиковия знак към обекта от реалността, за който се мисли, е **форма на подход** на адресанта към действителността. В този подход фокусират намеренията, целите, интерпретацията, изборът на значението, предишният опит на извършващия означаването; те подчиняват подхода, а с това и означаването на определени задачи. Намеренията, интерпретацията, избора на значението, целите и задачите на създателите на ДПД бяха ориентирани към не-далечното/далечното бъдеще на пълна победа на комунизма. Следователно “съотнасянето” към реалността за ДПД има функции на “пренасяне” в бъдещето, а подходът към действителността има функции на “футуризирането” ѝ: светът-не-тук-и-не-сега, а утре, един-ден, някога. За настоящите явления се говори като за “бъдещи” успехи или с критика, която “ще” постигне успехи.

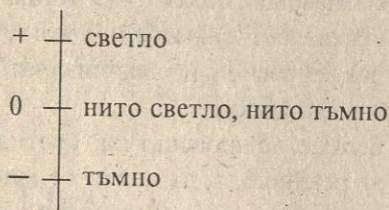
Тази форма на подход бе наречена “социалистически реализъм” и проблемът, който трябва да се разреши, е да се определят семиотичните измерения на социалистическия реализъм в ДПД.

4.2. На първо място представлява интерес семантичното ниво на ДПД. Като имаме предвид, че “една семантична система представлява един начин да се даде форма на свет а”⁴ (разр. – Е. Г.), то тогава е важно преди всичко да се знае каква е тази форма, предлагана от семантичното ниво на ДПД чрез формата си на подход към действителността.

Ако разгледаме ИСК “в името на светлото бъдеще”, ще видим, че дава твърде неясна и непонятна форма на света (въображаем свят): номинално втвърдяването **в името на** текстуално трябва да представя някакво означаване и някакво означено, а за да ги

ги определим, трябва да ги отнесем към номиналните втвърдявания *светлото* и *бъдеще*, с които са свързани синтагматично. А какво означават те?

Семемата *светлото* има мисловен еквивалент, който е разположен в горния край на скалата на позитивните стойности на нейното значение.

фиг. 1

Трябва обаче да отчетем, че през втората половина на XX в. се разкри екзистенцията на семемата *светлото*: това, което ни обещавахе ДПД като *светло бъдеще* последователно се реализираше от *неясно, неопределено* по *надеждно* към *по-неопределено, объркано, по-малко надеждно* до *напълно объркано, безнадеждно, тъмно*. Така имавме възможност да проследим движението във времето на мисловния еквивалент на обозначаваения обект на *светлото*, който достигна до своето отрицание или пълна противоположност — *тъмното*, на което сме свидетели днес (недалечното бъдеще).

В този случай може да се заключи, че съотнасянето на знака с мисловния еквивалент на обозначаемия от ДПД обект (денотат) се превръща в съотнасяне на знака, употребен от ДПД с единствено *въображаем, желан* обект. С други думи, езиковият знак на ДПД се явява *потенциално означаващо*⁵, т.е. знак, който не означава (езиковият знак "кентавър" напр., не означава, тъй като не съществува обектът, денотатът кентавър във фауната). Но значението на даден знак е набор от условия, "условията, на които нещо трябва да отговаря, за да може за него конкретно да се твърди, че се означава от S"⁶. Следователно, езиковият знак *светлото*, употребяван от ДПД, няма денотативни условия, които всъщност са значението на знака. Нещо повече, значението на *светлото* е удовлетворено от денотативните условия на своя антоним *тъмното*.

Тогава въображаемият, желаният обект на езиковия знак *светлото*, в употреба от ДПД, се явява фиктивен, несъществуващ в действителността обект, т.е. *светлото* няма този денотат, който се предполага. В такъв случай ДПД предлага общуване, (според терминологията на Р. Скоулз идентично на "дискурс"⁷), в което с езиковите знаци да говорим за нищо.

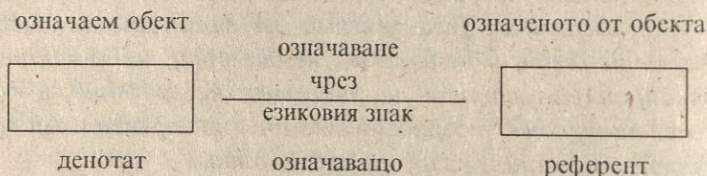
4.3. Няма нищо чудно в по-горното заключение, тъй като знаем, че ДПД бе предназначен да обслужва комунистическата идеология, която го създаде. От своя страна тя се базира главно на диалектичните спекулации на Хегел: ключовият термин в Хегеловата философия *Aufhebung* в немски език има две противоположни значения – а) премахване и б) запазване. Чрез функционирането си ДПД показва, че в него е издигнат в основен функционален принцип именно принципът на диалектичните спекулации на Хегел и е превърнат в принцип на езиковите спекулации в ДПД.

От гл. т. на принципа на езиковите спекулации на ДПД денотатът на езиковия знак на ДПД се превръща в денотат/не-денотат, т.е. означаващото става означаващо/не-означаващо, а означаващото – означаващо/не-означаващо или по-точно означаващо и своята противоположност едновременно: *светлото* означава *тъмното*, *в-името-на-нещо(нещо светло)* означава *в-името-на-нищо* (или *нещо тъмно*), *светлото-бъдеще* означава *тъмното-(близко)-минало*. Ако вземем ИСК към *сияйните върхове на комунизма*, установяваме, че *сияйните* означава *не-сияйните/не-светец, не-бляскав, не-блестящ, не-лъчезарен, не-излъчващ-силна-светлина, не-радостен, не-ликуващ*⁸, а *върхове* означава *не-върхове*, в социолингвистичен диахронен план *падове, пропасти, инфлация, разруха, криза, дъно*.

4.4 Във връзка с гореказаното трябва да се уточни, че понятието "дискурс" има различни неидентични употреби и в настоящето изследване приемам тази, според която думата дискурс "се отнася по-конкретно до тези аспекти на даден текст, които са възхваляващи, оценъчни, убеждаващи и или риторични в противовес на онези, които просто назовават, фиксират във времето и пространството или препредават"⁹ (разр. – Е.Г.). В контекста на същото тълкуване споделям определението и на Ролан Барт: "Дискурс е всеки краен отрязък от потока на речта, който е единен по отношение на съдържанието си, изречен е и е структуриран с оглед на вторични комуникативни цели

и е културизиран от неезикови фактори”¹⁰. Смятам, че двете определения се съотнасят в частта, която говори за “вторичните комуникативни цели” и “културизиран от неезикови фактори” (Р. Барт) и “възхваляващи, оценъчни, убеждаващи или риторични” (по Р. Скоулз). Тълкувам и понятието знак според Чарлз Пърс като “нещо, което замества нещо друго за някого, в някаква отношение или в някаква степен”¹¹ (разр. – Е. Г.).

4.5. Не съвсем така стоят нещата с понятието “референт”: “В Пърсовата семиотична теория всеки знак има обект, към който се отнася, но не е задължително този обект да има физическо битие. Той може да бъде мисъл, нещо мечтано или сънувано, или въображаемо същество като еднорог”¹² (подч. – Е. Г.). От това става ясно, че означаемо, денотат, референт и обект са идентични понятия. Има и различни крайни становища по определението на понятието референт, но те също не изразяват това, което се има предвид в настоящия материал. Аз споделям мнението, че референт е означеното в процеса на означаването на означаемото (денотата) чрез означаващото, т.е. ако означаването е процес на даване на значение на означаващото, то това значение се съотнася и с обекта (денотата), който се означава, и с това, което е означено (референта) – фиг. 2.

фиг. 2

От фиг.2 и предвид на така изяснените понятия по-горе не става ясно каква точно е разликата между денотата и референта, затова ще цитирам една мисъл на Умберто Еко за формалната семантика и отнасянето ѝ към метафорите: “формалната семантика се насочи към разширяване на логиката на истинните условия, за да се легализира съществуването на метафоричните изрази – изрази, които говорят за света с помощта на лъжата”¹³. Цитирам тази мисъл, тъй като става ясно, че ИСК можем да отнесем към

метафорите, които лъжат, което смятам е важно за определяне на различията между денотат и референт. Но *"всеки път, когато се появи възможност да се лъже, налице е една знакова функция"*. Знакова функция означава възможност да се означава (и следователно да се комуникира) нещо, на което не съответствува никакво действително състояние на факти¹⁴. Тогава интересно е да се знае от гл. т. на лъжата, след като *"всяка лъжа означава"* и *"всяко означаване дава възможност да се лъже"*¹⁵ как отношенията между условията за означаване и условията за истинност, т. е. как отношенията между интенционалната семантика и екстенционалната семантика намират израз в семиотичните понятия.

4. 6. Според У. Еко от интенционалната семантика се интересува теорията на кодовете, а от екстенционалната семантика — теорията на истинните стойности или теорията на съотнасянето (или на упоменаването)¹⁶. В нашия случай интерес представлява теорията на съотнасянето, с който проблем започнахме анализа в настоящия материал. У. Еко пише, че *"поначало един израз не обозначава един обект, а пренася едно културно съдържание"*¹⁷. Тогава от гл. т. на ИСК представлява интерес именно какво културно съдържание се пренася.

Предложената схема на фиг. 3 е опит за обяснение на сложния процес на съотнасяне при ИСК като се вземе предвид, че ИСК представляват една **инвенция** относно начина да се съотнесе езиковият знак с интенционалния и екстенционалния семантичен еквивалент на обозначававания обект.

От фиг. 3 се вижда, че на обозначававан обект се приписват свойства $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$, които могат да идентифицират обекта. При

езиковото означаване семантичният еквивалент на обозначавадения обект (денотата) предава не съвсем пълно изображение на денотата по много причини: а) не всички свойства са познаваме за човека, б) не всички свойства са вербализуеми, в) зависимост от компетенцията на адресанта и т.н. Мисловният еквивалент на обозначавадения обект, изразен чрез ИСК, се явява още по-малко пълен от гл. т. на свойствата на денотата, поради това че изпълнява идеологически функции, и тогава: а) не всички свойства трябва да бъдат вербализирани (x_2, x_7, \dots), б) някои свойства се допълват с определена цел ($y_1, y_2, y_3, \dots y_n$), в) някои свойства се видоизменят ($x_1, x_5, \dots x_n$).

За изясняването на съотнасянето в процеса на означаване интерес представлява изследването на характерната за ДПД семиотична информация, при която е налице дискурсивната умишленост, т.е. онова "съответствие" на семантичния еквивалент на обозначавадения обект, от една страна, и на несъответствието на мисловния "еквивалент" на обозначавадения обект, от друга (фиг. 3).

В реда на изложеното дотук става ясно, че това, което денотират ИСК, е някакво културно съдържание, или, по-точно, културна единица, на която се позовават, която е получена от управляващата идеология, с която обясняват света. Следователно тази културна единица се явява силно **идиосинкретизирана единица**, която може да се възприема като "интеркултурна" единица в страните от Източна Европа, тъй като остава непроменена при заместване на означаващите, които я пренасят (т.е. различни езикови номинации на ИСК в социалистическите страни).

5. Заключение

В заключение от направените анализи може да се обобщи, че процесът на означаване на ДПД е сложен семиозис, в който съотнасянето на знака с мисловния еквивалент на обозначавадения обект се извършва на принципа на езиковата спекуляция, т.е. денотирането на неясни, непознати, непонятни обекти (напр. бъдеще), превръща някои езикови знаци в означаващи противоположен денотат (светлото/тъмното). По този начин езиковите спекулации на ДПД са въвели в речта ни принципа да говорим за нищо. Означаването се явява процес на езикова

нихилизация чрез дискурса, при който на първо място се забелязва процес на десемантизация на езиковите знаци.

Ето защо изследването на езиковото явление идеосинкретични конструкти (ИСК) представлява сериозен интерес за съвременното езикознание и с настоящия материал се правят първи опити в тази насока.

ЛИТЕРАТУРА

¹ Този проблем по-подробно се разглежда в: Гърнева, Е. Създаване и установяване на ДПД в България – втората половина на 20 в.

² Еко, У. Трактат по обща семиотика, С., 1993, с. 293.

³ Добрев, Д., Е. Добрева. Справочник на семиотичните термини, С., 1992.

⁴ Еко, У. Пос. съч., с. 313.

⁵ Съоренсен, Х. С. Значение и референция. – В: Семиотика. Материята на мисълта, С., 1991, с. 13.

⁶ Пак там, с. 19.

⁷ Вж. Скоулз, Р. Речник на семиотичната терминология. – В: Семиотика. Материята на мисълта, С., 1991, с. 212.

⁸ Вж. Български тълковен речник, С., 1976, с. 880.

⁹ Скоулз, Р. Пос. съч., с. 212.

¹⁰ Барт, Р. Лингвистика на дискурса. – В: Семиотика. Материята на мисълта, С., 1991, с. 51.

¹¹ Пак там.

¹² Пак там, с. 214.

¹³ Еко, У. Семиотика и философия на езика, С., 1993, с. 125.

¹⁴ Еко, У. Трактат по обща семиотика, С., 1993, с. 86.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Вж. Пак там.

¹⁷ Пак там, с. 88.